

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

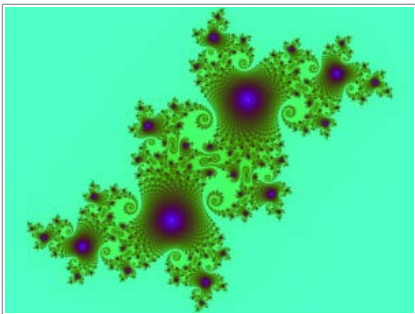
Udtrykkets magt – eller stilistikkens mysticisme

Af [Kirsten Rask](#) 29. februar 2012 • I kategorien [retorik](#) •

Visse fysisk-psykologiske forhold er lykkefremkaldende: Særlige harmonier, samklange og subtile kunsthæderige gentagelsesmønstre kan skabe fysisk velbefindende hos os som modtagere, ligegyldigt hvilken af de fem sanser vi opfatter dem med: synet, hørelsen, smagssansen, følesansen eller lugtesansen.

Og de stærkeste oplevelser får vi i de synæstetiske sammenspil, hvor altså to eller flere sanser bliver påvirket samtidig: allerhelst umærkeligt, så vi slet ikke er bevidste om hvad der foregår, men bare lader os for- og henføre af dette oplevelsesindtryk.

Eller når begreber fra det ene sansfelt bruges til at forstærke et af de andre. Rent sprogligt opnår vi det ved at overføre ord fra et felt til et andet, som i udtrykkene *skrigende farver*; *en varm lyd*; *lammende stilhed*. Vi mærker de abstrakte begreber fysisk og forstår dem så at sige konkret eller dyrisk.

Stilistikkens sansehav

Stilistikken giver os et middel til at opdyrke det blik på sproget der ser på samspillet mellem udtrykssiden og indholdssiden: Hvordan kan udtrykket – lyden, formen, rytmen – spille med og mod det leksikalske indhold? På den måde analyserer stilistikken sammenhængen mellem den fysiske sansning og den leksikalske sprogopfattelse; en totaloplevelse der er større end summen af de to elementer tilsammen. Kort sagt: den rene mysticisme.

Og det drejer sig langt fra bare om sproglige forsiringer eller dekorative krummelurer. Den talentfulde sprogkunstner kan fremkalde fysiske fornemmelser og psykiske reaktioner som er lige så effektfulde som dem vi møder i billed- og musikkunst: fra den stille rislen over den selvforglemmende hengivelse til frydefulde klimakser.

Den kildrende kurve

For at begynde med det sidste kan nogle ordkunstnere det dér med at føre os med på en stigende bølge. Midlerne er næsten umærkelige – ellers dør forsøget i fødslen – men virkningen særdeles mærkbar. En eminent ordklasse til en sådan kildrende opløftning er verberne. Søren Ulrik Thomsen kan det. Prøv at lægge mærke til den dramatiske kurve som intensiteten i hans verber tegner i digtet:

*Kunne min skrift
Kunne min krop drive ud i min skrift
kunne ordene sejle fra hændernes hud
fylde mit rum og pumpe i luften
som blodet der svimler i kroppens lykke
og styrter i årernes skakter.
Fra Søren Ulrik Thomsens City Slang, 1981*

Verberne går altså fra *drive* og *sejle* over *fylde* og *pumpe* til *svimler* og *styrter* (bemærk også skiftet fra infinitiv til præsens). I det hele taget benytter Thomsen flere stilistiske midler i samme tekst: alliteration, assonans m.m.)

Men specielt denne stigning mod klimaks hedder *klimaks* eller *gradation*, og det kan vi også finde i prosatekster, fx hos Vibeke Arndal:

*Hun får opkastningsfornemmelser, **tager** sig til halsen og **hoster** hysterisk.
Så **strammer** det sammen over hendes bryst, som blev det **surret** sammen med bændler.
Hun **gisper** efter vejret.
Nogle ufrivillige, tørre hulk **baner** sig frem fra dybet som små eksplosioner.
Hun **mister** styret på sig selv, og pludselig er det, som om et panser **splintres** lige oven over hendes hjerte.
Det er, som om et helt livs fortvivelse og sorg begynder at **fosse** ud af hendes sammensnørede hals.
Fra Den blå safir, 2008*

Her tegnes den stigende kurve af verber der går fra *får*, *tager* og *hoster* over *strammer*, *gisper* og *baner* til *mister*, *splintres* og *fosse*.

Faste talemåder der bygger på bl.a. denne teknik, har vist sig at være særdeles levedygtige, fx *Han/jeg kom*, *han/jeg så*, *han/jeg sejrede* (her er gradationen kombineret med gentagelsesmønstret parallelisme – og på latin også med allitteration: *veni, vidi, vici*).

De ladede gentagelser

Seneste sprognyheder

4/5	Sprogforskerne fandt en skat i skoven politiken.dk
27/4	Lille indsats styrker små børns sprog www.dr.dk
26/4	Lad os komme det danske 'jantekomma' til livs politiken.dk
23/4	Ud med sproget - Berlingske Mener www.b.dk
20/4	Unikt runefund i centrum af Odense videnskab.dk

4/1	John Holm, Pioneer in Linguistics, Dies at 72 www.nytimes.com
10/8	Young women, give up the vocal fry and reclaim your strong female voice www.theguardian.com
20/5	Bill Funding Native Language Programs Passes mtpr.org
17/5	Sounds Of The Pilbara II: Songs In Language finishes recording - WAM - West Australian Music wam.org.au
13/5	Seven US Senators Introduce Bill to Promote Preservation of American Indian Languages - Native News Online nativenewsonline.net

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sproguseet.dk på et større kort

Mere i kategorien 'retorik'

Politikernes talesprog kan afsløre valgresultatet
Fødevareetiketter: Hvad står der på vores mad?
Dating klicheer online
Pædagogssprog – eller hvad?

Nye kommentarer

Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?
Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish
Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet
Mads Haupt til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
Monica Scheuer til Jødiske efternavne
jane til Jødiske efternavne
InglêS til Sprogene i Mozambique
Birgit Eggert til Hvad er der blevet af Maren?
Grethe Movsing til Hvad er der blevet af Maren?
Henrik Klindt-Jensen til Ded borrihjolmska måled

Artikler om

Tilfældige gentagelser uden nogen tilsigtet funktion virker gerne irriterende og klodsede; men musiske gentagelser, der både har en hensigt og et særligt mønster, bliver til ordkunst. Ovenfor optrådte den gentagelse med varitation som hedder parallelisme. Det kan dreje sig om en ren formmæssig gentagelse, fx af tre imperativer, som i Høng-reklamen *Mærk vinden, hør havet, smag Osten*, der også er båret af det gentagne rytmemønster.

Men det kan også være rene gentagelser, der gennem deres særlige placering kan føre os i en form for trance. Foranstillede gentagelser kaldes anaforer, og en af dens største mestre var Dan Turrèll:

(...)

nogle af os står i tørre fabrikshaller og får bristefærdige øjne
 af at se transportbåndene cirkulere
 nogle af os sidder i hvidvæggede kontorer og skriver tal og
 lægger dem sammen på lange papirruller
 nogle af os står i laboratorierne og blander kemiske substanser
 nogle af os smider dem senere ud over byer i andre dele af
 Verden
 nogle af os fotograferer billederne af disse smadrede byer og
 mennesker
 nogle af os sælger dem videre til andre
 nogle af os bor behageligt og komfortabelt med moderne
 kunst på væggene
 nogle af os bor i stinkende slum med rotter som nærmeste
 naboer
 nogle af os klamprer os igennem
 bestandig fastholdt af en saxofons lyd
 eller af et fotografiapparats klikken
 (... fortsætter længe endnu)
 Fra Dan Turèlls Storby-blues, 1977

Og det kan også bruges i fagtekster, fx

I "libera-bilismens" navn sættes hastigheden op på motorvejene. Til glæde for de fartglade, til glæde for benzinsælgerne, til glæde for friheden, til glæde for de beskæftigede på sygehusene og bedemændene.
 Pol. 26.09.2003

Der findes mange subtile gentagelsesmønstre: *epifor*, *epanastrofe*, *kiasme*, *piasme*, *symploke* osv., som kan skabe glæde gennem den harmonifornemmelse og håndværksmæssige ækvilibrisme de er udtryk for. En af mine egne yndlinge er kiasmen eller spejlfiguren, som bl.a. kan give slående overskrifter, titler og credoer, fx *Kunstens magt – magtens kunst* (Politiken); *de der vil synes lærde for dårer, synes dårer for lærde* (Kierkegaard); *Jeg har aldrig fundet lykken/lykken har altid fundet mig* (Benny Andersen).

Retorisk samtale

Mange andre af stilistikkens redskaber fremmer kommunikationen, herunder den almene formidling: fagsproget. En af fagsprogets stjerner er Tor Nørretranders: Han kan det hele, men en af hans gennemgående teknikker er den *retoriske samtale*, der egentlig går ud på at føre en samtale med sig selv, men sådan at modtagerne føler det som om de tager aktivt del i en levende samtale. Kort sagt: at stille interessante spørgsmål og give interessante svar, fx

Kan vi kontrollere vores adfærd med tanken? Kan vi regne ud, hvad der er rigtigt, ved at tænke os godt og grundigt om? Eller hvordan skelner vi mellem det gode og det onde, det glade og det triste?
Vi er klogere, end vi tror. Vores umiddelbare dømmekraft er meget sikrere, end vi forestiller os. Der er masser af grund til at tage det alvorligt, når vi instinktivt og umiddelbart bryder os om eller ikke bryder os om et eller andet: en ting, et menneske, et sted, en situation.
Ikke at man ikke kan og skal undertrykke sin modvilje, for det kan man, og det skal man, især når det drejer sig om et andet menneske. Men man skal tage modviljen alvorligt, for den fortæller mere, end man tror, når man er opdraget i en kultur, der hele tiden handler om, at den forstandige eftertanke er den eneste vej til klogskab.
 Fra Tor Nørretranders *glæd dig, 2007*

Den retoriske samtale er også en af Kierkegaards yndede teknikker, fx

Hvorfra kommer Kjerligheden, hvorfra har den sin Oprindelse og sit Udspring, hvor er det Sted, som for den er tilholdet, fra hvilket den udgaaer? Ja, dette Sted er skjult eller er i det Skjulte. Der er et Sted i et Menneskes Inderste ...
 Fra Søren Kierkegaards *Kjerlighedens Gjerninger, 1847*

Sætningernes dans

En sætning er ikke det samme som det der står mellem to punktummer – lixens største brøde at den har forledt mange til at tro dét. Her er der fx to punktummer i én sætning:

Høfeber er et populært udtryk for allergisk rhinitis. En irritation i næseslimhinden, der får næse og øjne til at løbe om kap.
 Fra annonce i Politiken, 25. marts 2009

Sprogligt set er her kun én helsætning – hen over punktummet. Man kunne også have sat et andet tegn: komma, tankestreg eller kolon; men intet tegn kan ændre på den indre grammatiske sammenhæng.

Modsat i det næste eksempel: Her er der fire helsætninger i ét "punktum".

Han var ikke alene, inde i sig selv så han en anden tæt ved sig men ikke til at nå, han så hende bestemt, hun

aktuelle sprog
 Alfabeter
 Anmeldelser
 arabisk

Biblen
 bogstaver
 børn
 Danmark
 Dansk
 Dialekter

engelsk
 esperanto
 Formidling
 fransk
 identitet

konsonanter
 Medier
 modersmål
 Musik
 Navne
 norsk
 Ord

ordbøger
 ordforråd
 oversættelse
 Plansprog
 religion

romanske sprog
 russisk
 Sjøv
 skriftsprog
 sprogdød
 Sproggeografi

sprogkort
 Sprogpolitik
 sprogteknologi

svensk
 truede sprog
 tv
 tyrkisk
 tysk
 Udtale

Underholdning
 video
 vokaler

Arkiv	Resources
januar 2015	Ethnologue: Languages of the World
december 2014	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
november 2014	LL-Map: Language and Location
maj 2014	Minority Rights Group
marts 2014	Omniglot. Writing Systems and Languages of the World
februar 2014	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
oktober 2013	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
august 2013	
marts 2013	
januar 2013	
december 2012	
november 2012	
oktober 2012	
september 2012	Bogstavlyd
juli 2012	Dansk sprognævn
juni 2012	Den danske ordbog
maj 2012	Dialekt.dk
april 2012	dk.kultur.sprog
marts 2012	Korpus.dk
februar 2012	Nye ord i dansk på nettet (NOID)
januar 2012	Ordbog over det danske sprog
december 2011	Ordnet. Dansk sprog i ordbøger og korpus
november 2011	Sproget.dk
oktober 2011	Svenska Akademien
september 2011	Ø (Schwa.dk)
august 2011	
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	
marts 2010	
februar 2010	
januar 2010	
december 2009	
november 2009	
oktober 2009	
september 2009	
august 2009	
juli 2009	
juni 2009	

kaldte også på ham tæved og var langt fra ham.
 Fra Albert Dams *Menneskelinien*, 1965

Sætninger kan altså have vidt forskellige danserytmer: fra det afsnubbede, korte, over det naturligt flydende til det snoede, *mangetrinnede* (nyt ord, tror jeg nok), fx

Det var nærmest en livsanskuelse, følte jeg, der kom frem, noget resigneret, 'sådan er det, og hvad skal man gøre, hvad skal man stille op', en form for magtesløshed over for skæbnen der skalter og valter. Eller forsøgte du at formidle et indtryk af den hårdt prøvede, hvem intet kan overraske, sådan er dét, det er blot en af de ting man også må tage med her i livet, du vidste nok, din livsvisdom, andre kunne måske undre sig, men du der havde erfaring, du vidste, 'sådan er dét', intet menneskeligt er dig længere fremmed, intet overrasker dig længere, du forstår, du tager tingene som de kommer og menneskene som de er, inklusive din søn, sådan er dét. Men hvor denne frase dog gik mig på nerverne, for ville du ikke dermed også antyde en overlegenhed over for skæbnen som slet ikke var din at udtrykke.
 Fra Peer Hultbergs *Brev*, 2009

Dét er sætningsguirlander der vil noget ...

Sætninger med vægt

Hvis sætninger har nogen vægt i det hele taget (om de tilstræbt – for ikke at sige ulideligt – lette, se næste afsnit), kan de have enten forvægt, bagvægt eller midtervægt. Og de forskellige vægtninger udøver forskellige virkninger, både med hensyn til læsbarhed og stil.

Sætninger med forvægt er nok de mest krævende: De tvinger modtagerne til at holde en masse uselvstændige sætningsled i luften, indtil vi når til det bærende led: helsætningsstammen, fx

§ 14

Voldgift

Hvis der mellem forsikringstageren og LgE opstår tvist om, hvorvidt en skade er dækket af policen, eller hvis forsikringstageren for at undgå offentlig retsforfølgning betaler erstatning til en skadelidt i et tilfælde, hvor han mener, at han er erstatningspligtig, og dette bestrides af LgE, eller hvis LgE udbetaler en erstatning til en skadelidt, hvor LgE mener, at LgE er forpligtet hertil, og dette bestrides af forsikringstageren, eller hvis den skadelidte og LgE er enige om at lade et erstatningskrav afgøre af en voldgift, skal den pågældende tvist indbringes til afgørelse ved en Voldgiftsret, der består af ...
 Fra Forsikringsbetingelser for forsikring tegnet i Landinspektørerne gensidige Erhvervsansvarsforsikring (LgE) 2009

Forvægt er et af kendetegnene ved klassisk juridisk jargon, hvor betingelsesledsætningerne sættes forrest. Men fænomenet forvægt findes selvfølgelig også i andre teksttyper.

Sætninger med midtervægt indeholder kort sagt en del led mellem det finite og infinite verbal; det kan enten føles tungt eller intrikat, alt efter hvilken kunstfærdighed det gøres med. I skønlitterær sammenhæng møder vi det hos så forskellige forfattere som Karen Blixen og Michael Larsen:

Vi af vor Kirke har jo hver Dag for Øje Billedet af det højeste Forhold mellem Moder og Søn, hvilket indbefatter i sig alle Sider af ophøjet, flammende Kærlighed. En forelsket ung Pige kan søge Raad og Sympati hos Jomfruen over alle Jomfruer, og Himmeldronningen vil ikke – som de strenge jordiske Jomfruer, der ikke kender til Kærlighed, – afvise hendes Fortrolighed, men hun vil tværtimod, i Erindring om et lille Barn paa sit Skød, høre paa hende og svare hende, saaledes som en grande amoureuse ville gøre det.
 Fra Karen Blixens *Kardinalens første Historie* 1957

Hos Blixen bliver midtervægten båret af noget der minder om chasseur og indimellem ligefrem piruetter – i form af foranstillede præpositionsforbindelser og andre indskud.

Michael Larsen tegner mere midtervægten med indskudte ledsætninger, fx

Det spejlvendte hagekors var ikke, som man umiddelbart kunne tro, og som Alexandra næsten instinktivt antog, da hun trådte ind i lokalet til synet af sit livs første lig, malet med offerets blod, for der var intet blod nogen steder, men derimod med svensk falurød.
 (...) *Tegnet var heller ikke, hvad der undrede Alexandra, udformet, som man eksempelvis så det ved Västra Bärby, med bøjede arme som afslutning på de fire lige lange korsarme, men derimod med retvinklede afslutninger.*
 Fra Michael Larsens *Femte sol brænder*, 2000

Det er forfattere som ikke er bange for intrikate syntaksmønstre, hverken på egne eller læsernes vegne.

Sætninger med bagvægt tegner den klassiske fortællestil, med helsætningsstammen forrest, og så de forklarende, uddybende, dybtgående lydsætninger og præpositionsforbindelser efter det finite verbal, fx

I en sådan grad hører trangen til at elske og til at være elsket med til det at være menneske, at hvis man skal besvare det spørgsmål om, hvor i Det Nye Testamente man bedst finder udtryk for, at Jesus var et sandt menneske, så vil Kierkegaard ikke nævne de steder, hvor der står, at Jesus blev vred, at han sultede, at han blev fristet, at han græd – nej Kierkegaard vil understrege det sted i Johannes-evangeliet, kapitel 21, hvor Jesus tre gange spørger Peter, om han elsker ham.
Dette behov for at vide sig elsket og for tre gange at få bekræftet det, er det klareste udtryk for Jesu menneskelighed, "så dybt er kærligheden grundet i et menneskes væsen, så væsentlig tilhører den mennesket".
 Fra Johannes Møllehaves *Kærlighed og demoni*, 1993)

maj 2009

april 2009

marts 2009

I den slags tekster føler vi ikke at forfatteren taler ned til os, men at vi bare kan lade os føre med ud i strømmen og mærke suget.

Anderledes ser det ud med de tilstræbt lette, dvs. sætninger som ikke har nogen udpræget vægt. Det eneste der kendetegner dem, er at de er korte.

Tonen overdøver budskabet

Korthed regnes af mange for en kvalitet i sig selv, ikke mindst når det gælder sætninger. Men bagsiderne ved denne skriveform er: 1) Vi kommer let til at føle os talt ned til, 2) det er umuligt at skabe sammenhæng i en tekst gennem lutter korte sætninger, og 3) korthed giver oftest en afsnubbet/affærdigende og dermed kold tone; det vil sige at teksten kan virke mere negativ end den er ment, fx

Vi inviterer til møde onsdag den 15. april kl. 10.30. Emne: din pensionsopsparing. Medbring venligst tilsendte materiale. Fra os deltager Gerda Holm og Per B. Jensen. Mødet forventes at vare til kl. 12.

Ikke et møde man ser frem til med glæde – selv om det faktisk er ment som et tilbud ...

Men selvfølgelig kan den talentfulde stilist benytte grebet 'korte sætninger' til at vise stakåndethed, panik eller overfladiskhed, fx

Jeg har to venner. En god og en dårlig. Og så har jeg min bror. Han er måske ikke lige så sympatisk som mig, men han er ok.

Jeg låner min brors lejlighed, mens han er bortrejst. Det er en flot lejlighed. Min bror har en del penge. Gud ved, hvad han arbejder med. Jeg har ikke fulgt særlig meget med i det. Han køber eller sælger noget. Nu er han ude at rejse. Han har fortalt, hvor han skulle hen. Jeg har skrevet det ned. Det kan have været Afrika.

Fra Erlend Loes Naiv-Super, 2006, oversat af Inger Kristensen

En bevidst staccatostil, der vil vise os hvordan det (meget) unge 'jeg' tænker.

Det de stilistiske virkemidler generelt gør, er altså at **vise** noget frem for at sige det, eller måske snarere: at vise det som ordenes leksikalske indhold siger – og mere til.

Resultatet af en sådan synenergi er et stærkt sprog.

Kirsten Rask, cand.mag.
seniorrådgiver i dansk sprog

Eksemplerne er taget fra bogen *Sprogets kreative resurser. En håndbog i stilistik*, Grafisk Litteratur 2010.

Tagget med: [retorik](#), [stilistik](#), [synæstesi](#)

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.